

HISTORIA POWSTANIA POLSKIEJ DIASPORY W AZERBEJDŻANIE

TEKST: Ofił Ismajłow

FOTOGRAFIE: Wiczesław Lachowicz

„Dom Polski” w Baku. Szkołka, pod kierownictwem pp. Sawickiej i Mojzesówny.
(Z archiwum Ofiła Ismajłowa)

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ПОЛЬСКОЙ ДИАСПОРЫ АЗЕРБАЙДЖАНА

POLACY W AZERBEJDŻANIE

Polacy w Azerbejdżanie pojawili się tuż po pierwszym rozbiórce Polski (1772 rok). W tym czasie Rosja prowadziła na Kaukazie agresywną wojnę, zsyłając w charakterze rekrutów na te tereny młodych mężczyzn ze wszystkich okupowanych przez siebie terytoriów (przede wszystkim z Polski). Kaukaski korpus carskiej Rosji uzupełniano również o deportowanych Polaków – uczestników narodowo-

ПОЛЯКИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Поляки в Азербайджане появились уже после I раздела Польши (1772 г.). В это время Россия вела захватническую войну на Кавказе, и в качестве вынужденных рекрутов сюда привлекались молодые мужчины из всех оккупированных территорий (больше всего из Польши). Кавказский корпус России пополнялся также ссыльными поляками –

**Komitet budowy kościoła w Baku.
(Z archiwum Ofiła Ismajłowa)**

wyzwoleńczych powstań. W 1795 roku na Kaukaz zostali zesłani uczestnicy powstania kościuszkowskiego. W roku 1813 grupa polskich więźniów w liczbie 10-12 tys. została zesłana do Azerbejdżanu. Byli to polscy żołnierze korpusu pod dowództwem marszałka Francji, księcia Józefa Poniatowskiego, który wchodził w skład pokonanej armii napoleońskiej. W 1823 roku na Kaukazie pojawili się pierwsi zesłańcy polityczni. Następne grupy represjonowanych Polaków deportowano na Kaukaz po rozbiciu powstań: listopadowego (1830-31) oraz styczniowego (1863). Polaków zsyłano na Kaukaz i Zakaukazie aż do końca XIX wieku. Do początku XX wieku na Zakaukazie przesiedlono łącznie 17 264 ludzi. Ostatnim zesłanym do Azerbejdżanu Polakiem, którego udało się zidentyfikować, był Edward Strumpf. W 1900 roku w Warszawie ukazała się książka jego autorstwa pt. „Obrazy Kaukazu: kartki z podróży (z ilustracjami)”. Niektórzy zesłani Polacy byli zupełnie pozbawieni wolności i przetrzymywani w aresztach w takich miejscach jak Twierdza Zakatalska czy wyspa Nargin. Wielu Polaków przybywało do Azerbejdżanu, ażeby odbyć służbę; wśród nich byli podróżnicy – przyrodnicy badający faunę i florę Kaukazu oraz geolodzy. Od połowy XIX wieku na Półwyspie Abszerońskim intensywnie zaczął się rozwijać przemysł naftowy. To z kolei stworzyło warunki do powstania nowych i rozwoju tradycyjnych gałęzi przemysłu. Baku błyskawicznie rozrosło się i przekształciło w międzynarodowe miasto. W poszukiwaniu zatrudnienia i lepszych zarobków napływali tutaj pracownicy z całego Imperium Rosyjskiego. Szczególnie pożądani byli inżynierowie, lekarze, nauczyciele, prawnicy, architekci... Przybywająca do Baku polska inteligencja brała czynny udział w życiu miasta. Dla Polaków Azerbejdżan stał się drugą ojczyzną, wielu z nich znalazło tutaj ostatnie schronienie. Również i dziś nie ma przesady w stwierdzeniu, iż wnieśli nieoceniony wkład w rozwój Azerbejdżanu, a w szczególności Baku. W 1889 roku tylko w kancelarii bakijskiego guber-

**Założenie pierwszego kamienia pod kościół w Baku.
(Z archiwum Ofiła Ismajłowa)**

участниками национально – освободительных восстаний. В 1795 г. на Кавказ были сосланы участники восстания Костюшко. В 1813 г. партия пленных поляков в количестве 10-12 тысяч человек была пригнана в Азербайджан. Это были поляки из корпуса маршала Франции князя Юзефа Понятовского, разбитой армии Наполеона. В 1823 г. на Кавказе появились первые политические ссыльные. Следующая партия репрессированных поляков была сослана на Кавказ после восстаний 1830-1831 и 1863 гг. Поляки ссылались на Кавказ и в Закавказье вплоть до конца XIX века. К началу XX в. в Закавказье было переселено 17 264 человек. Последним сосланным в Азербайджан поляком, которого пока удалось выявить, был Эдвард Струмп. В 1900 г. в Варшаве была издана его книга «Картины Кавказа». Некоторые ссыльные поляки были полностью лишены свободы и содержались под арестом в таких местах как Загатальская крепость и остров Наргин. Многие поляки прибывают в Азербайджан по долгу службы, среди них были путешественники - натуралисты, которые изучали флору и фауну Кавказа и геологи. С середины XIX в. на Абшеронском полуострове стала интенсивно развиваться нефтяная промышленность. Это, в свою очередь, создало условия для появления новых и развития традиционных видов промышленности. Баку бурно разрастается и превращается в интернациональный город. В поисках работы и большего заработка сюда хлынул поток рабочих со всей Российской Империи. Востребованными становятся инженеры, врачи, учителя, юристы, архитекторы... Прибывающая в Баку польская интеллигенция, принимает самое активное участие в жизни города. Для поляков Азербайджан стал второй Родиной, многие из них нашли здесь последний приют. И сегодня, без преувеличе-

**Szkółka polska Tow. Dobr. w Baku.
(Z archiwum Ofiła Ismajłowa)**

natora zatrudnionych było 10 Polaków. W latach 1879-1894 funkcję burmistrza sprawował Polak Stanisław Iwanowicz Despot-Zenowicz. Gwałtowny wzrost populacji Baku w drugiej połowie XIX wieku doprowadził do powstania nowych dzielnic, boomu budowlanego, rozwoju architektury. To właśnie w tym okresie ujawnił się talent plejady polskich architektów – Józefa Gosławskiego, Kazimierza Skórewicza, Józefa Płoszko, Eugeniusza Skibińskiego i innych.

W rozwój przemysłu naftowego Azerbejdżanu olbrzymi wkład wnieśli polscy inżynierowie – Witold Zglenicki i Paweł Potocki. Zglenicki uznawany jest za pioniera w dziedzinie wydobywania ropy naftowej ze złóż morskich, zaś Potocki jako pierwszy człowiek na świecie zmaterializował jego koncepcję i rozpoczął wydobycie surowca z dna Morza Kaspijskiego. W 1897 roku 519 spośród 2 193 Polaków mieszkających w Azerbejdżanie urodziło się tutaj. Pod koniec XIX wieku Polacy zajmowali drugie miejsce (po Rosjanach) w statystykach uwzględniających liczbę urodzonych wśród nierodzonej ludności Azerbejdżanu dzieci. Byli najlepiej wykształconą nacją. W 1913 roku 52,2% bakijskich Polaków pracowało w urzędach państwowych.

POLSKIE ORGANIZACJE W BAKU DO 1920 ROKU

Żyjąc z dala od Ojczyzny, Polacy jednoczyli się i wzajemnie wspierali. Bakijscy Polacy (w końcu XIX wieku) skupili się wokół najbogatszego przedsiębiorcy – polskiego nafciarza Stefana Rylskiego. W 1903 roku utworzono z ich inicjatywy „Rzymskokatolickie Towarzystwo Dobroczynności”, przy którym funkcjonowały biblioteka i szkoła. 17 sierpnia 1909 roku zarejestrowana została organizacja pod nazwą „Dom Polski w Baku”, której celem był rozwój kulturalny polskiej ludności. Pod egidą organizacji za-

**Stefan Rylski.
(Z archiwum
Ofiła Ismajłowa)**

nia można сказать, что поляки внесли свой неоценимый вклад в развитие Азербайджана и, прежде всего Баку. В 1889 г. только в канцелярии бакинско-го губернатора работало 10 поляков. В 1879-1894 гг. обязанность городского главы исполнял поляк Станислав Иванович Деспот-Зенович. Бурный рост населения Баку во второй половине XIX в. привел к возникновению новых городских районов, строительному буму, развитию архитектуры. Именно в этот период раскрывается талант плеяды польских архитекторов И. Гославского, К. Скуревича, И. Плошко, Е. Скибинского и других. В нефтяную промышленность Азербайджана большой вклад внесли польские инженеры В. Згленецкий и П. Потоцкий. Зглинецкий являлся пионером разработки морской нефтедобычи, а Потоцкий первый в мире осуществил эту идею, добыв нефть со дна Каспийского моря. В 1897 г. из 2 193 поляков, проживавших в Азербайджане - 519 родились здесь. В конце XIX в., по числу родившихся детей в Азербайджане среди некоренного населения, поляки занимали второе место после русских.

Они были самой образованной нацией. В 1913 г. служащие среди поляков Баку составляли 52,2%.

ПОЛЬСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ В БAKУ ДО 1920 ГОДА

Живя вдали от Родины, поляки объединялись и поддерживали друг друга. Бакинские поляки (в конце XIX века) группировались вокруг самого богатого предпринимателя - нефтепромышленника поляка С. Рьльского. В 1903 г. поляки учредили «Римско-Католическое Благотворительное Общество», при котором открылась библиотека и школа. 17 августа 1909 г. зарегистрировалось общество «Польский дом в г. Баку», целью которого было культурное развитие польского населения. При обществе стала функционировать еще одна польская школа. В начале Первой Мировой Войны был создан «Польский комитет города Баку по организации помощи разоренному войной населению царства Польского». Это было связано с появлением в Баку волны польских беженцев. К 1917 г. в Баку было зарегистрировано 239 беженцев поляков. Кроме указанных польских организаций действовали также общества «Просвещения» и «Открытый дом». Все польские организации были объедине-

Polska Diaspora w Azerbejdżanie. Dzień Niepodległości

częła działać kolejna polska szkoła. Na początku I wojny światowej został utworzony w Baku „Polski komitet ds. organizacji pomocy dla poszkodowanej przez wojnę ludności Królestwa Kongresowego”. Powodem utworzenia wspomnianej organizacji było pojawienie się w Baku fali polskich uchodźców. Do 1917 roku zarejestrowano w Baku łącznie 239 polskich uchodźców. Oprócz wymienionych wyżej polskich organizacji działały takie wspólnoty jak: „Oświecenie” oraz „Otwarty Dom”. Wszystkie polskie organizacje były zjednoczone w „Radzie Polskich Organizacji miasta Baku”. Należy również podkreślić, iż czynnikiem jednoczącym Polaków była wiara. W miejscach dyslokacji polskich pułków na Kaukazie budowano kaplice. W latach 1909-1912 dzięki staraniom polskiej diaspory wybudowany został w Baku katolicki kościół. Mieszkańcy Baku powszechnie nazywali świątynię „Polskim Kościołem”. Niestety, w pierwszej połowie lat 30. XX wieku kościół został zburzony przez komunistów. Inny wybudowany przez Polaków kościół katolicki w mieście Gusar przetrwał. Również i ten budynek określany jest przez miejscową ludność mianem „Polskiego Kościoła”. Wraz z nastaniem władzy radzieckiej w Azerbejdżanie wielu Polaków opuściło kraj i powróciło do historycznej Ojczyzny. Działalność polskich organizacji (jak zresztą wszystkich stowarzyszeń narodowych) została zakazana. Rozpoczęły się prześladowania, w tym również Polaków. Wiele osób polskiego pochodzenia zmuszonych było ukrywać swoją narodowość.

CZASY WSPÓŁCZESNE

Po odzyskaniu przez Azerbejdżan niepodległości pojawiła się możliwość odbudowania i zjednoczenia wspólnoty polskiej na ziemi azerbejdżańskiej. Według spisu ludności z początku lat 90. w Azerbejdżanie zamieszkiwało 900 Polaków. W pierwszych latach XXI w. udało się zebrać 16-osobową grupę, która zapoczątkowała działalność wspólnoty. Organizowano kursy języka polskiego, razem obchodzono wigilię. Równocześnie podjęto starania prowadzące do uzyskania statusu oficjalnie działającego stowarzyszenia. 24 kwietnia 2003 r. Wspólnota Polska „Polonia-Azerbejdżan” została zarejestrowana w Azerbejdżanie.

ны в «Совет Польских Организаций города Баку». Следует отметить, что поляков также объединяла католическая вера. В местах дислокации польских полков на Кавказе строились часовни. В 1909-1912 гг. в Баку, благодаря польской диаспоре была построена католическая церковь. Бакинцы именовали ее Польским Костелом. К сожалению, в первой половине 30-х годов XX столетия, церковь была разрушена коммунистическим режимом. Здание другой католической церкви, построенное поляками в городе Гусар – сохранилось. Это здание и сегодня известно среди местного населения, как «Польский Костел». С установлением Советской власти в Azerbejdżanie, многие поляки покинули страну и вернулись на историческую Родину. Деятельность польских организаций (а также иных национальных объединений) была запрещена. Начались репрессии, в том числе против поляков. Многие лица польского происхождения вынуждены были скрывать свою национальность.

СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ

После обретения Azerbejdжаном независимости у поляков появилась возможность объединения и создания на азербайджанской земле польской диаспоры. Согласно переписи населения вначале 1990-х в Azerbejdжане проживало 900 поляков. В первые годы XXI в. удалось собрать группу поляков из 16 человек, которая положила начало деятельности польской Общины. Организованы были курсы польского языка, совместное празднование Сочельника. Одновременно приложены были старания по получению статуса официально действующей организации. 24 апреля 2003 г. польская Община «Полония-Азербайджан» получила правовую основу своего существования - регистрацию в Министерстве Юстиции.

Прошло более 80 лет прежде чем поляки получили возможность открыто говорить о своих

HISTORIA

dżan” zdobyła prawne podstawy swego istnienia poprzez rejestrację w Ministerstwie Sprawiedliwości.

Tym samym po upływie przeszło 80 lat Polacy w Azerbejdżanie ponownie uzyskali możliwość otwartego manifestowania swoich korzeni, swojej narodowości i przywiązania do kraju przodków. Przejawia się to na różne sposoby i w wielu bardzo interesujących formach. Do tradycji należy kultywowanie polskich świąt Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy oraz obchodzenie uroczystości Święta Konstytucji 3 Maja, Dnia Polonii i Dnia Flagi. Organizowane są także koncerty, konkursy wiedzy o Polsce, kursy języka polskiego, pokazy polskich filmów. Co roku grupa dzieci i młodzieży odwiedza Polskę w ramach wyjazdów kolonijnych. Dla bakijskich Polaków równie ważna jak teraźniejszość i przyszłość jest przeszłość. Stąd ogromna dbałość o ślady dawnych wydarzeń, poszukiwanie świadków i dokumentów z dawnych lat, utrwalanie minionego czasu, podtrzy-

kornia, o swojej narodowości i przynależności do kraju przodków. Это проявляется разными способами и в интересной форме. К традициям относится культивирование польских праздников Рождества, Пасхи, торжественное празднование Дня Конституции 3 Мая, Дня Полонии и Дня Флага. Организовываются концерты, конкурсы знаний о Польше, курсы польского языка, демонстрация польских фильмов. Каждый год группа детей и молодежи отдыхает в летних лагерях отдыха в Польше. Для бакинских поляков важно не только настоящее и будущее, но и прошлое. Отсюда огромная забота о следах давних событий, поиск свидетелей и документов тех лет, рассказ о прошлом, память о людях, оставивших неизгладимый след своего таланта и труда, результат которого виден и сегодня во многих местах Баку.

Polska Diaspora w Azerbejdżanie, 2015

mywanie pamięci o ludziach, którzy pozostawili niezatarte ślady swego talentu i pracy widoczne do dzisiaj w wielu miejscach Baku.

Wzruszającą inicjatywą jest opieka nad zapomnianymi lub opuszczonymi polskimi grobami. Ich uporządkowania i renowacji podjęli się członkowie bardzo aktywnie działającego od 2012 r. Centrum Kultury Polskiej „Polonia”. Najnowszym projektem Centrum jest wydanie pisma oferującego szeroki wachlarz tematów – od historii poprzez aktualności kulturalno-polityczne na sporcie i ciekawostkach skończywszy. Pomysłodawcy pragną przypominać dawne dzieje ojczyzny ich przodków, ale także informować o wydarzeniach współczesnych, o zmianach i rozwoju dzisiejszej Polski. Dwujęzyczna edycja pisma umożliwia dotarcie do szerokiego kręgu odbiorców – tych z polskimi korzeniami i tych, którzy czują się przyjaciółmi Polski.

Очень трогательна инициатива заботы о забытых или оставленных польских могилах. Их реставрацией и приведением в порядок занялись члены Центра Польской Культуры «Полония», очень активно ведущего свою деятельность с 2012 года. Самым новым проектом Центра является издание журнала, охватывающего широкий спектр тем – от истории до новостей культуры и политики, заканчивая спортом и разделом - коротко обо всем. Авторы идеи хотят напомнить историю отчизны их предков, как и информировать о современных событиях, о переменах и развитии сегодняшней Польши. Двухязычное издание журнала дает возможность доступа к широкому кругу читателей – тех с польскими корнями и тех, которые чувствуют себя друзьями Польши.